

CONFERÈNCIA ACTE DE SESSIÓ D'OBERTURA DE LA SOCIETAT CATALANA
DE PEDAGOGIA

EDUCACIÓ I NACIÓ

Octavi Fullat i Genís
Catedràtic de Filosofia de l'Edu-
cació de la Universitat Autònoma
de Barcelona.

Si la paraula educació designa, com a mínim, el conjunt d'activitats amb les quals un grup humà assegura que tots els seus membres adquireixin l'experiència social acumulada històricament i organitzada culturalment -concepció minimalista de Durkheim-, resulta que hi haurà tantes educacions com experiències socials acumulades al llarg de la història i com diversitat de grups. Si Catalunya és un grup amb experiència històrica pròpia, haurà de tenir també una educació singular i distintiva.

Vivim no pas en solitari sinó en grup. Ara bé, no sempre que ens trobem agrupats és per la mateixa causa. De grup, en constitueixen els esposos, i també, formen un grup aquells qui es troben dins d'un mateix autobús. En grup estan els del mateix partit polític i tots els qui viuen sotmesos al mateix Estat. Diversitat a balquena. Tot i així, que els homes visquin sempre en grup m'obliga a pensar d'antuvi, que la categoria de "el social" configura la perifèria de l'ésser humà. "El social" coneix dos extrems -amb la qual cosa posem un cert ordre dins l'aparent caos agrupatiu-. Un dels extrems corre vers l'àmbit del privat sense caure en l'individu solitari, ja que si així fos saltaríem fora de "el social". L'altre extrem es dirigeix cap a la "cosa pública". "El social", doncs, està tens entre el privat i el públic. La "Familia" pertany al social-privat, mentre que la "Nació" i l'"Estat" es troben ubicats en l'àmbit del social-públic. La "Pàtria" es el pont, construït amb material afectiu, que enllaça el privat amb el públic dins de "el social".

Els anglesos tenen el mot Fatherland per a designar la "Pàtria"; els alemanys empen Vaterland amb la mateixa finalitat. Pàtria terra deien els antics llatins. No sembla gens fora de lloc entendre la "Pàtria" com la terra dels nostres pares, dels nostres avantpassats, dels nostres morts. La "Pàtria" coneguda d'aquesta faísó, com a carnalitat afectiva, resulta imprecisa igual que tot el que fa referència a la cardíaca, però alguna cosa hi queda apuntada, ja que la "Pàtria" frueix de la intimitat de la família d'una banda i per l'altra s'obre al públic de la "Nació" i de l'"Estat".

La "família" descansa sobre la unió sexual; la "Nació", en canvi, com tot el que és social-públic -no polític-, s'abeura en la simpatía. La "Pàtria" rep la carícia d'ambdues fonts. Mentre la unitat de la "Pàtria" és afectiva, la unitat de la "Nació" és fruit de la història. Diversos condicionants intervenen en el fet nacional; n'hi ha que vénen donats, imposats, com la geografia, l'economia, la raça, la religió, l'idioma -no cal que hi siguin tots perquè hi hagi "Nació"-; l'últim condicionant és la voluntat, el fet de voler ser "Nació". Aquesta es defineix, doncs, com a unitat social pública no política, en part impossada i en part volguda.

L'"Estat" és una unitat política -ni afectiva, ni històrica-; és el social-públic eminentment polític. No cal que coincideixi territorialment ni amb la Nació ni amb la Pàtria. La seva existència concreta és deguda a alguns dels condicionaments següents: a la força o a la dinastia o a la federació o a la decisió col·lectiva, essent-ne, emperò, l'última font de la força. No es pot tenir idea d'"Estat" sense posseir idea de poder -poder és la capacitat d'intervenir a voluntat en la conducta d'altri. Estem subjectes a un Estat; ens enllacem en una Nació. La primera llaçada és vertical; aquesta segona és horizontal. L'Estat és de fet el poder incondicional de forçar.

Des de les precedents definicions s'entenen els següents e nunciats: sota un únic Estat espanyol hi ha moltes pàtries i quatre nacions com a mínim -la castellana, la catalana, la bas ca, i la gallega. La nació kurda és repartida entre els Estats de Turquia, l'Irak, l'Iran, i Síria. L'Estat soviètic abraça 66 nacionalitats, talment com l'Estat belga en conté dues. La nació jueva abans de formar-se l'Estat d'Israel, el 1948, no gaudia de pàtria i mancava també d'Estat.

Cap procés educador no pot esquivar la dimensió social de l'home. Però, quin aspecte del social cal valorar més?, la fra ternitat de la nació o bé la força estatal? No em refereixo a llò que triomfarà en el pla dels fets -que serà, evidentment, l'Estat- sinó a allò que seria bo i bell que guanyés -que fô ra la Nació. Als perdedors encara no se'ns ha negat el dret a protestar.

La paraula -lògos, verbum- tipifica l'espècie humana. La paraula és un signe, o, millor, símbol, que es troba en lloc de la cosa. Quan és verb, predica; quan és adjectiu, esclareix; quan és substantiu, representa. L'home s'ostenta a si mateix mitjançant la paraula. I què manifesta el vocable?: és un "so-signe" que palesa la necessitat de comunicació i alhora s'empra com a instrument per assajar aquesta comunicació. La paraula assenyala les possibilitats i els camins de l'home; entre aquest darrers sobresurten el diàleg i la conversa que impliquen departir amb vista a l'heremenèutica del mateix fenomen humà. La paraula és la comprensió de la paraula, emtesa com a disposició originària de l'home a fi d'anunciar-se a un altre ésser humà. Amb la veu portem la paraula a la resta, bevem la paraula de tercers, mantenim la paraula donada als altres: ens comu niquem de paraula.

Quan el llenguatge passa a ser objecte d'estudi, s'altera en cosa abstracta, es cosifica i es torna inhumà. Ha deixat d'esser útil per a la comunicació, per al contagi i per al trac

te. Quan la paraula humana, en canvi, no es desprèn del parlant, a més de funcions informatives exerceix oficis apel·latius i operativo-informatius. L'emoció del locutor és essencial a la veu humana. La paraula es fa realitat en el diàleg i pressuposa una comunitat que sosté els símbols lingüístics. No existeix cap agrupació d'homes despallada del verb; aquest tampoc no té vida allí on no hi ha contacte humà. Dos enamorats, un parlament polític, una litúrgia eclesial o la nació, resulten impensables sense la força del llenguatge. I resulta que parlem idiomes concrets: català, anglès, rus...

A voltes, la paraula també arruïna la unió i la reciprocitat, però aquesta negació només resulta possible perquè, d'antuvi, el verb agrupa i uneix. L'excomunió, política i religiosa, pot donar-se únicament si abans hi ha hagut comunió. L'intercanvi lingüístic ocasiona, per si mateix, abraçada. La nació té la seva arrel i el seu inici en el succés de la parla; d'ella prové directament abans de veure's corrompuda de manera fatal pel poder polític. Una parla catalana fa sospitar una nació catalana. La nació realitza en la seva puresa impossible el projecte humà derivat de la paraula. Històricament la nació ha anat modificant-se, però ja mai no ha existit en puritat i donzellesa perquè la perversió i el desafur operats sobre el llenguatge pel domini polític han pertorbat totes les formes històriques nacionals. I donat que el quefer polític és constituït de la història humana, no és previsible que la nació es presenti mai en la seva absoluta originalitat, en cap de les seves possibles figures. Sempre farà la seva aparició de manera polititzada. D'ordinari, els pedagogs han defensat una tasca educant al servei d'aquesta nació real -i no pas de la ideal-, sempre barrejada amb l'aspecte polític que defrauda la paraula.

Les formes embrionàries i impol·lutes de la nacionalitat cal buscar-les en la configuració prístina del social. La consecuença comuna de grup en una primitiva civilització oral -cons-

ciència adquirida per la relació i reforçada per estereotips idiomàtics: màximes, cants, dites, narracions..., alguns dels quals estereotips aviat adquiriran caràcter sacre- serà, l'esmentada consciència col·lectiva, un constitutiu essencial de la nació. Els coneixements seculars del grup es conserven en formacions lingüístiques memoritzades per ritus, reproduïts periòdicament. Els déus col·locats al vèrtex de la piràmide social asseguren l'autenticitat, la concòrdia i la coincidència del col·lectiu. La poesia -recitada, cantada i ballada- no és primordialment un quefer artístic, sinó un mecanisme que assegura la coherència i la conservació del poble, o voluntat col·lectiva de continuar essent com a tal poble. El clergue i el trobador són peces fonamentals de la societat primitiva; sense ells, aquesta societat perdria la consciència de la seva identitat. Aitals situacions socials allunyades ens permeten descobrir les peces fonamentals d'allò nacional tal com se'l viurà en la contemporaneïtat, peces que són: la consciència col·lectiva participada, l'idioma, la religió, el folklore, l'art, l'acceptació de la pròpia història, la decisió de sobreviure en l'esdevenidor, etc.

La nació en la forma com es configurarà a partir de la Revolució Francesa recollirà les mateixes línies de força que emmotllaren les societats més fontals i primàries. Haurà perdut, no obstant això, la virginitat quasi total d'aquells grups per trobar-se irremeiablement maculada pel poder estatal. Ja no serà possible, en el terreny dels fets, distanciar el fet nacional del domini polític. Aquest fet agreuja considerablement la feina educativa en la mesura en què la tasca educadora hauria d'estar al servei de la Nació i no pas de l'Estat.

La Revolució Francesa abraça els esdeveniments que succeeixen entre el 1788 i el 1799; es canviaren les estructures socials, polítiques, jurídiques i religioses de França, posant punt final a l'Ancien Régime. Fou una revolució nacional burgesa que va establir noves idees i institucions capaces de propor

cionar puixança a l'economia capitalista. La proclamació de la república, el 2 de setembre, per part de la Convenció Nacional, inaugurava una nova modalitat de nació. Ja ni hi ha súbdits ni terres del rei; tots són ciutadans de la nació francesa i el territori passa a ser territori nacional. El cop d'Estat del 18 Brumari -9 de novembre de 1799- donà el poder a Napoleó I. Aquest instituï un poder dictatorial, però presservà les conquestes burgeses de la revolució: abolicí del feudalisme, lli bertat, igualtat civil encara que no econòmica i social, i so birania nacional. La nació era una realitat sociològica poli titzada per l'Estat, però existia. Fou, a més, un producte bur gès com a "Estat-nació", tot i que les seves arrels i exigèn cies arrenquin de l'home com a animal que parla. Després s'ha escrit abundantament sobre el fenomen nacional, el qual dóna peu a la formació de l'escola nacional -francesa, espanyola ...-, sempre encadenada a l'Estat, la qual cosa ens aconsella ria denominar-la, amb major propietat, escola estatal.

Com deia abans, el social es desplega, fenomènicament, en el social privat i el social públic. La família és un collec tiu que tipifica el primer àmbit. El social públic es fraccio na al seu torn, en el social públic no-polític i el social pú blic polític. Si la nació pogués existir sola, sociohistòrica ment, encarnaria de manera privilegiada la primera figuració del social públic. L'Estat, com a institució absolutament polí tica, personalitza el social públic polític. La impossibilitat fàctica de produir-se la nació al marge de la grapa estatal dificulta extraordinàriament la conceptualització del factum nacional. Cada Estat -o poder incondicional de decisió sobre la conducta ciutadana- tendeix a assimilar-se una nació fins a tal extrem que l'optium polític seria una sola nació en cada Estat. L'Escola Nacional Espanyola seria, d'aquesta faisó, l' anàlogon de l'"Estat-nació" espanyol. Podem preguntar-nos fins a quin punt, en els llenguatges col.loquials, els adjectius es panyol i espanyola no estan ocupant el lloc dels vocables cas tellà i castellana. L'Estat Espanyol ha estat propens a privi legiar tan exageradament la nació castellana que ha acabat con-

vertint-la en l'única nació d'Espanya. Coses semblants han oco rregut a França. L'escola nacional francesa ha oblidat els bre tons, els bascos, els catalans, els corsos, els alemanys i les cultures de la llengua d'Oc.

Diversos fets no faciliten la superposició d'"un Estat, una Nació". Així tenim que Suïssa és un Estat, però conté quatre nacions. Bèlgica és un Estat i dues nacions. No existeix, per exemple, una llengua suïssa ni un idioma belga. Els armenis són una nació sense Estat. Els kurds, com ja he assenyalat abans, constitueixen una nació escampada entre els Estats de Turquia, Iran, Irak i Síria. Els jueus són nació, però han estat mancats d'Estat propi des de l'any 70 -segle I- fins al 14 de maig de 1948. El Senegal o Tanzània són Estats, però són nacions? Pregunta: on és la nació mexicana?; ningú no dubta pas que sigui un Estat. Els problemes, i alhora l'amenaça, de la denominada escola nacional són evidents. Els pedagogs polítics de totes les tendències han desnaturalitzat una possible escola nacional -o unes lloables escoles nacionals en l'estructura d'un mateix Estat en profit del poder de l'Estat. Han convertit la nació en ideologia de domini i puixança política.

Aproximen-nos al que podria ser el concepte de nació desconfrontat de la idea d'Estat. Això permet una noció distinta d'escola nacional, tot i que de fet, aquesta noció serà irremeiablement utòpica. La nació, nua de política, és una entitat social pública no-estatal consistent en saber-se -consciència- un grup, comunitat d'història econòmica, social i política, comunitat cultural històrica -de llengua, de religió d'art...-, i comunitat d'interessos socials i econòmics presents. A més d'aquest saber-se, la nació és un voler-se -llibertat- com a unitat del passat -tradicció i projecte -ideal- que té de si mateixa, projecte col.lectiu i obert a la resta de nacions. Dos elements, doncs, conformen l'essència del "nacional": la consciència del que s'és i s'ha estat col.lectivament i la voluntat que ho accepta i decideix prosseguir amb algun disseny

de futur. Es comprèn bonament que la nació és un col·lectiu històric que pot existir i desaparèixer per tornar altra vegada o bé per extingir-se definitivament; tot depèn de la consciència i la voluntat col·lectives. La llibertat -consciència que decideix- no pot faltar; ens trobem amb els mateixos factors constituents del grup primitiu o horda, allí en estat incipient i aquí en la seva saturació. La llengua estableix el grup i el sustenta. La llibertat tan sols s'omple amb un altra llibertat; la llibertat exigeix comunicació. L'home solitari i sol no pot ésser lliure. La llibertat fundadora de la nació actua des d'aquestes elementalitats proporcionades per la fenomenologia.

Des de la forma degradada de nació -l'"Estat-nació"- existeix una extensa literatura que defensa l'acció educativa, especialment en la direcció de donar raó a l'Estat quan usurpa ideològicament un fet nacional al qual modela seguint els seus interessos de jou i omnipotència. Tots els ministeris d'educació fabriquen incessantment aquesta retòrica. Les nenes i els nens fancesos acaben creient que existeix una nació francesa que abraça l'hexàgon sencer i, en altres èpoques, també les colònies. Jules Ferry -1832-1893- ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, va reformar l'ensenyança pública, que fou descaradament i exclusivament estatal, introduint-hi la laïcitat, la gratuïtat i l'obligatorietat de l'escola primària. Jules Ferry pot ésser considerat com un prototipus del fabricant d'ideologies -els seus discursos en aquest sentit són notables- per tal de legitimar la seva escola laica, o escola nacional francesa, que havia d'inculcar la moral -són paraules seves- de l'Estat francès, moral que assegurava la permanència dels aparells estatals. El fet d'haver combatut els poders eclesials semifeudals no resta res ni a la seva concepció d'"Estat-Nació" ni al sotmetiment de la institució docent al Leviathàn, sota pretext de laïcitat, la qual no era més que la ideologia defensora d'aquell Estat històric al que ell servia. Allò no era educació nacional, sinó únicament educació estatal.

El mateix Rousseau va redactar una obra, el 1772, en la qual intercedeix per una educació nacional; es tracta de Consideracions sobre el govern de Polònia. En ella sosté, tal com ho fa Plató a la República, que només les institucions nacionals formen el geni, el caràcter, els gustos i àdhuc la moral de la gent. Creu que la unitat i la força de Polònia depenen d'una educació pública controlada per magistrats de rang elevat. Altra vegada els pervers "Estat-nació".

No interessien per a la qüestió educacional els possibles u sos semàntics que els polítics puguin fer del mot "nació". En conseqüència, continuo discorrent al marge.

Catalunya és una identitat col·lectiva -a part hi ha la i dentitat de cadascú. Aquesta identitat grupal no constitueix un factum, una dada, quelcom conlús, sinó que és un fieri, un procés, una realitat oberta. Catalunya no és només allò que ha estat més el seu present; Catalunya, arrencant del seu pretèrit i de la seva actualitat, roman en una perpètua indagació. Els catalans ens hem donat imatges de la nostra col·lectivitat, continuem proporcionant-nos-les i no hi pot haver clausura en aquest facilitar-nos representacions de la nostra facticitat. La substància del fet català es, en conseqüència, canviant. Inquirir sobre la nació catalana, o sobre la identitat que els catalans posseïm de nosaltres mateixos, és preguntar-se per les imatges mòbils amb les quals procurem intel·ligir els pen saments, els volers, els sentiments i les activitats del poble català.

Analitzant les referències internes i externes de la cul ra catalana, o particular hermenèutica sobre el món, podem, els catalans, començar a conèixer-nos com a nació, és a dir, com a història i com a projecte distints i propis. Catalunya és nació si arriba a autoidentificar-se dins el context de les cultures i subcultures contemporànies.

La indagació al voltant de l'actual identitat catalana és inseparable de la recerca d'una orientació pràctica de l'existència col·lectiva dels catalans, existència que és un procés la direcció del qual resulta problemàtica a causa de les difícils condicions actuals de la civilització. Hi ha hagut èpoques en què la nostra identitat oferiria menys dificultats. Ara és distint. En la mesura en què puguem optar entre diversos comportaments nacionals i en la mesura, igualment, en què ens sigui imprescindible triar entre distintes imatges possibilitades de la nostra identitat nacional, se'ns planteja la qüestió de donar-nos raons per a preferir aquest i no pas l'altre comportament i per a triar aquesta i no aquella altra imatge. El tema de la identitat nacional catalana, pel fet de tractar-se d'un tema obert, se'ns està mudant en assumpte ètic. I a Catalunya, educar suposa haver pres, com a mínim, consciència d'una peripècia tan greu.

Insisteixo que aquest negoci de la nació catalana està clau passat per la moral, ja que es tracta d'evitar obertament que l'elecció del nostre futur nacional -no predico d'Estat- acabi en heteronomia i que siguin uns altres -Castella, per exemple, el governs central o bé l'autonòmic, els partits polítics, ...- els que a llarga ens fabriquin la nació. La identitat catalana és una història; ara bé, és moralment intolerable que uns altres ens assignin el paper d'instruments dins del seu desígnio de característiques imperialistes. Moralment som una identitat oberta; immoralment som una identitat dominada. Des de la perspectiva ètica, la nació catalana, per molt inconclusa que estigui, s'inicia, doncs, en el "Non serviam", en el "no em sotmeto". No perdem de vista que els dominats no tenen història. Mentre concretem, per aquests anys, què és la nació catalana, cal que continuem educant, però ja tenim alguna cosa segura. Ni Madrid -com a perspectiva estatal- ni els polítics no tenen el dret de definir la nació catalana. "Non serviam". La identitat nacional, malgrat tot, no és aïllament, sinó resultat de negociació i de diàleg. Només així pot, la na

ció; orientar-se en la seva construcció sempre inacabada. Som història sedimentada i alhora interacció amb altres instàncies, treball que en ajuda a triar el nostre avenir. La negociació, això no obstant, no ha de quedar distorsionada pel poder. Aquest té el mal costum d'inocular-nos -a través per exemple de la televisió de Madrid i de certs diaris amb mires centralistes- imatges estranyes, falses, que ens desidentifiquen i ens produeixen una cohereència col·lectiva vuida, o sigui, nacionalment estragera. La situació esdevé macabra quan, tan tranquils, en reconeixem col·lectivament en l'esmentada deformació. Als catalans, o actuals habitants de Catalunya, ens pertoca fabricar el nostre relat nacional, recordant el passat i imaginant el futur amb els ulls sempre fets en allò desitjable, fita que regularà el relat al·ludit, amb el qual cosa, com deia, s'introdueix l'ètica.

Els catalans patim falliments i oblits en les nostres imatges identificadores, i sense elles no podem narrar-nos de nou ni el pretèrit ni el present, ni encara menys fabricar-nos la nació com quelcom amb significat propi i a més a més regulatiu del comportament educador. Tal volta sigui indispensable recomençar la narració de la nostra identitat entenent-la com a "Memòria passionis" o record de la llarga dominació dolorosa. Però aquesta memòria anirà empesa i incitada per la imaginació o projecte nacional ètic.

El punt més tràgic del tema educació i nació a Catalunya, com ja podem ara sospitar, està en el fet que no és possible educar catalanament si no disposem d'un esbós de nació catalana mínimament volgut - no solament acceptat- per la ciutadania. Es fals, per altra banda, imaginar-se que del diàleg entre els ciutadans de Catalunya -quin territori i quins individus abasta, per altra part, aquest referent?- en brollarà una orientació nacional entusiasmant. L'esmentat diàleg social no funciona espontàniament, ans, ben al contrari, és dirigit

i violentat per forces interessades, la principal de las quals és l'Estat centralista d'Espanya.

Quants projectes de nació circulen avui dia per aquest país nostre, força dissortat?, múltiples educacions catalanes, conseqüentment?, quina prevaldrà dintre d'uns anys?, potser ja no més restarà la nació castellana, que anomanaran espanyola sense que ningú en protesti ja?

L'educació a Catalunya és adversa, amarga, dolorosa, dramàtica, penosa i àdhuc funesta, considerada des de la perspectiva de la nació. Malgrat tot, no se m'acut res més, per acabar, que si ita diis placuit, que si els fets són definitivament hostils, doncs esperarem contra tota esperança, in spe contra spem, lluitant a fi que un diàleg social entre els ciutadans de Catalunya proporcioni un perfil de nació catalana que permeti educar adequadament el nostre poble. Am imo pectore sic precor, que deien els romans, els nostres avantpassats.